

"Academic Response to Hybrid Threats" Erasmus+ Capacity Building Project WARN
610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP

Практикуми для навчання в умовах гібридних загроз

Результат 2.3 Нова методика навчання

VERSIONING AND CONTRIBUTION HISTORY

Version	Date	Revision	Description	Responsible Partner
01	17/10/2024		Creation of document	NURE (Svitlana Gryshko)

This project has been funded with support from the European Commission.
Reproduction or use of materials is possible after obtaining written permission and subject
to compliance with copyright only for the purpose of free distribution/use
This publication reflects the views only of the author,
and the Commission cannot be held responsible
for any use which may be made of the information contained therein.

ЗМІСТ

Аркуш погодження (Approval Sheet)	3
ВСТУП	4
1. Практикум «Візуалізація гібридних загроз»	6
2. Практикум «Візуалізація протидії гібридним загрозам».....	12
3. PMESII-PT/DIMEFIL MATRIX.....	16
4. Інтелектуальний спаринг.....	19
5. Дилема «Чи варто впроваджувати ЛГБТІК-освіту в Україні».....	26
6. Дилема «Чи варто повністю припинити постачання російської нафти до ЄС через територію України?»	31
7. Дилема «Російські письменники».....	35
8. Дилема «Культура в умовах війни»	37

Аркуш погодження (Approval Sheet)

Проектні менеджери визнають, що документ відображає результати, досягнуті в межах проєкту WARN. Цей документ затвердила 20 жовтня 2024 року Рада менеджерів проєкту WARN (PMB), до складу якої входять Світлана Гришко (ХНУРЕ), Оксана Карпенко (ДУІТ), Едуард Балашов (НауОА), Ольга Копієвська (НАКККіМ), Дмитро Карамишев (ННІ ІДУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна), Галина Докашенко (ГІІМ ДДПУ).

Внутрішні експерти з контролю якості підтвердили якість документа. 30 жовтня 2024 року його затвердила та рекомендувала до публікації Рада із забезпечення якості проєкту WARN (QAB) у складі: Марія Головянко (ХНУРЕ), Оксана Карпенко (ДУІТ), Віталій Лебедюк (НауОА), Тетяна Рева (НАКККіМ), Вячеслав Дзюндзюк (ННІ ІДУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна), Вікторія Концур (ГІІМ ДДПУ), Сергій Шкабко (МОНУ).

Команда Українського католицького університету (УКУ) має окрему позицію, зокрема щодо дилеми «Чи варто впроваджувати ЛГБТІК-освіту в Україні?».

The **project managers** have accepted that the document reflects the results achieved by the WARN project. This document was approved on October 20, 2024, by the PMB (Project Management Board) of the WARN project, which consists of Svitlana Gryshko (NURE), Oksana Karpenko (SUIT), Eduard Balashov (NUOA), Olha Kopyievska (NAMSCA), Dmytro Karamyshev (KhKNU), and Galyna Dokashenko (DSPU).

The internal **QA experts** have approved the quality of the document. The document passed the internal quality assurance procedure, was approved on October 30, 2024, and was recommended for publication by the QAB (Quality Assurance Board) of the WARN project, which consists of Mariia Golovianko (NURE), Oksana Karpenko (SUIT), Vitalii Lebediuk (NUOA), Tetiana Reva (NAMSCA), Viacheslav Dziundziuk (KhKNU), Viktoriia Kontsur (DSPU), and Serhii Shkabko (MESU).

The team of the Ukrainian Catholic University (UCU) maintains a distinct position, particularly on the dilemma, "Should LGBTIQ education be implemented in Ukraine?"

ВСТУП

Освітній процес в умовах гібридних загроз стикається з великими методичними викликами, які в контексті зміни навчальної парадигми, що супроводжує розвиток інформаційного суспільства, стають усе більш загрозливими.

Тому одне з ключових завдань проєкту WARN, окрім формування відповідного навчального контенту, – розробити методичні підходи для повноцінного формування у студентів навичок протидії гібридним загрозам як у професійній діяльності, так і в особистому просторі.

Загальні методичні підходи, напрацьовані в межах проєкту, викладено в методичному посібнику.

Методика навчання в умовах гібридних загроз : посібник / Е. Балашов, М. Білоконь, Т. Борозенцева, М. Головянко, С. Гришко, Т. Жовтенко та ін. Харків : ТОВ "ТЕХНО-ЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР ГРУП", 2023. 84 с.

<https://sciencebookgroup.org/catalog/view/338/533/2377>

DOI: 10.62067/978-617-8242-02-2 ISBN 978-617-8242-02-2 (on-line)

Цей посібник містить рекомендації щодо проведення лекційних і практичних занять, тематичних практикумів, майстер-класів, використання технологій мозкового шторму та симуляцій, змагальних ігор та інтелектуальних спарингів.

Упродовж 2023–2024 років команда проєкту почала не лише застосовувати ці підходи у власному навчальному процесі, але й проводити практичні семінари, курси та мікрокурси з підвищення кваліфікації для колег-викладачів. Робота в аудиторії, з одного боку, продемонструвала жвавий інтерес до методики навчання в умовах гібридних загроз та підтримку не лише від викладачів, а й студентів; але з іншого боку – виявила низку проблем у застосуванні запропонованих рекомендацій. Багато питань стосувалося прикладних аспектів: яким має бути те чи те практичне завдання? Як модерувати роботу студентів? Чи є готові приклади для застосування в освітньому процесі?

Справді, проактивні методи навчання вимагають від викладача ретельної підготовки – і для розроблення навчальних завдань, і для їх правильної модерації. Тому на стадії доопрацювання методики навчання в умовах гібридних загроз (етап тонкого налаштування) команда проєкту зосередилася на формуванні відповідних практикумів. Результати такої роботи вміщено в цьому документі.

Зважаючи на героїчну боротьбу Українського народу за незалежність Української Держави, уживання малої літери в написанні назв «російська федерація», «росія», «москва» тощо не є ортографійною помилкою (рішення Національної комісія зі стандартів державної мови від 15.09.2023, протокол № 83).

Acknowledgment (Подяка)

Ми вдячні експертам з Університету м. Ювяскюля (Фінляндія) – **професору Олені Кайковій та професору Вагану Терзіяну** – за неординарні ідеї, унікальну співпрацю, організаційні й дослідницькі можливості, надані нашій команді, за все те, що спрямовувало та надихало під час створення цього посібника.

Також ми вдячні експертам **дослідницької організації TNO** (Нідерланди), завдяки яким ми не лише ознайомилися зі світом навчальних ігор, але й отримали можливість зануритися в їх дивовижну атмосферу.

Також висловлюємо щирі подяку **Максимчуку Віталію Васильовичу**, кандидату філологічних наук, доценту, завідувачу катедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія» (НаУОА) за професійну допомогу в літературному редагуванні цього документу.

1. Практикум «Візуалізація гібридних загроз»

Упорядниця – Гришко С. В., к. е. н., доц. кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ).

Сильною стороною гібридних загроз є їх міждоменність, горизонтальна ескалація та каскадні ефекти. Для того щоб ідентифікувати гібридну загрозу, потрібно «піднятися» над своїм локальним середовищем (професійним, особистим) та побачити всю картину, а не лише її локальні прояви.

Мета заняття – отримати практичні навички з візуалізації гібридних загроз (навчитися «ловити невловиме»).

План роботи

Частина 1. Майстер-клас (авдиторна робота):

- ознайомитися з постановою завдання;
- ознайомитися з аналітичним шаблоном, його принципом дії;
- дослідити запропонований приклад;
- за прикладом створити власний шаблон візуалізації гібридних впливів.

Частина 2. Самостійна робота:

- обрати мультидоменний випадок гібридних впливів;
- створити шаблон візуалізації цього випадку, показавши міждоменну дію та каскадні ефекти;
- написати коротке пояснення до шаблону.

Література

Cullen P., Reichborn-Kjennerud E. MCDC (Multinational Capability Development Campaign project): Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare. Great Britain, London, 2017. P. 8–13.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf

Постанова завдання

Шаблон – це візуальний інструмент, який допомагає зрозуміти концепцію гібридної війни, у якій «ціле більше, ніж сума його частин» ('the whole being greater than the sum of its parts'). Шаблон побудований на припущенні, що гібридний вплив має такі ознаки:

- критичні функції та PMESII-вразливості,
- синхронізація MPECI-засобів та горизонтальна ескалація,
- ефекти (зміна стану об'єкта внаслідок дій проти конкретних вразливостей цільової системи) та їх нелінійність.

Оскільки всі сфери та інструменти взаємопов'язані, то складно виявити причиново-наслідкові зв'язки. Шаблон дає змогу побачити, як кожен із трьох елементів гібридних впливів можна зобразити на одному графіку.

Ознайомлення із шаблоном

Візуальне оформлення та елементи шаблону подано на рис. 1

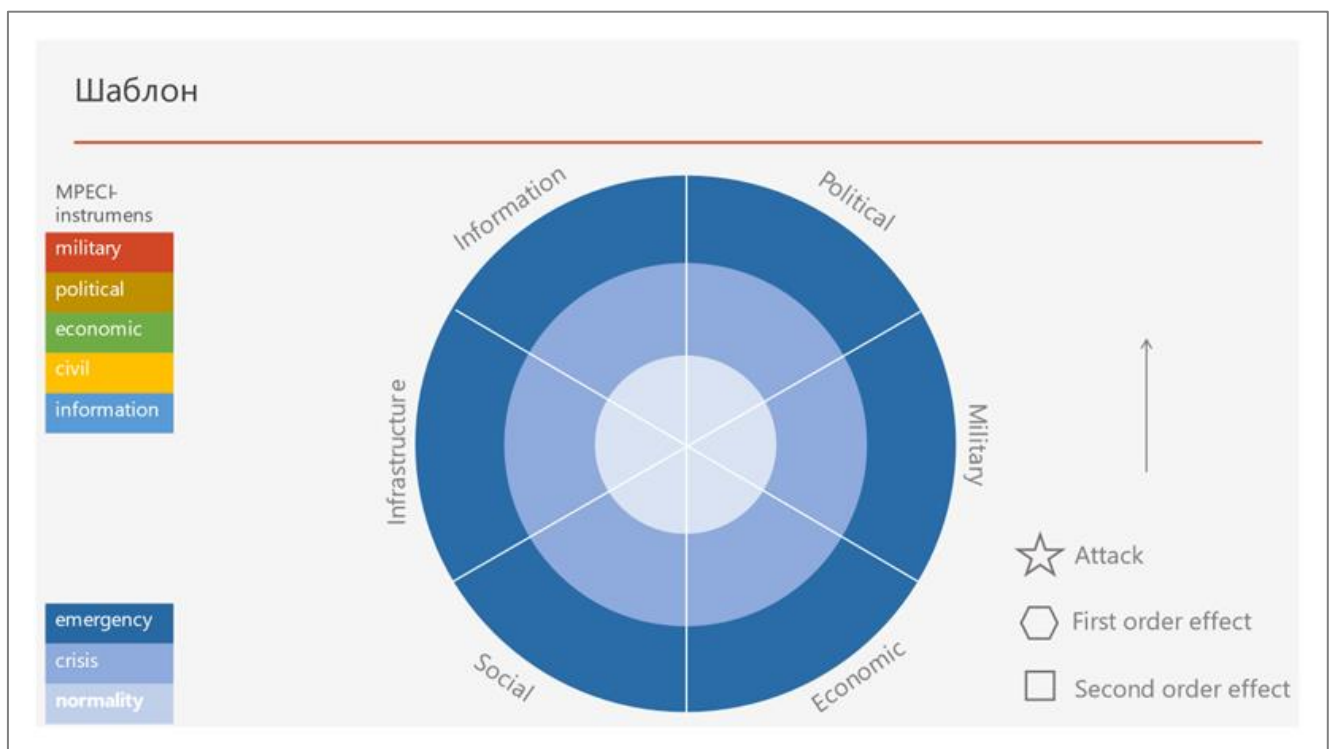

Рис. 1. Шаблон для візуалізації гібридних впливів (MCDC, 2017)

Критичні функції та вразливості

Мету гібридної атаки подано на круговій діаграмі. Вона містить сектори PMESII, на які спрямовані гібридні загрози: політичний, військовий, економічний, соціальний, інфраструктурний та інформаційний (указані вздовж зовнішнього кільця, рис. 2). Це засвідчує потенційний масштаб і розмах операцій атакуювального. Також ураховано потребу визначити критичні функції та PMESII-вразливості з погляду статусу: нормального, кризового й надзвичайного.

Синхронізація засобів і горизонтальна ескалація

У верхньому лівому куті малюнка перераховано різноманітні засоби, які використовують учасники гібридної війни. Їх організовано у вигляді інструментів сили МРЕСІ з кодуванням кольорів: військові, політичні, економічні, громадські, інформаційні. На шаблон наносять використання конкретного засобу в конкретному секторі РМЕСІІ цільового об'єкта. Щоб синхронізувати засоби, які мають бути зображені на цьому графіку, потрібно показати кілька подій (зірочки), що містять різні засоби МРЕСІ (позначені кольором, рис. 3). Горизонтальна ескалація на цьому графіку буде показувати різні події гібридної війни, що складаються з кількох засобів МРЕСІ в різних секторах цільового об'єкта.

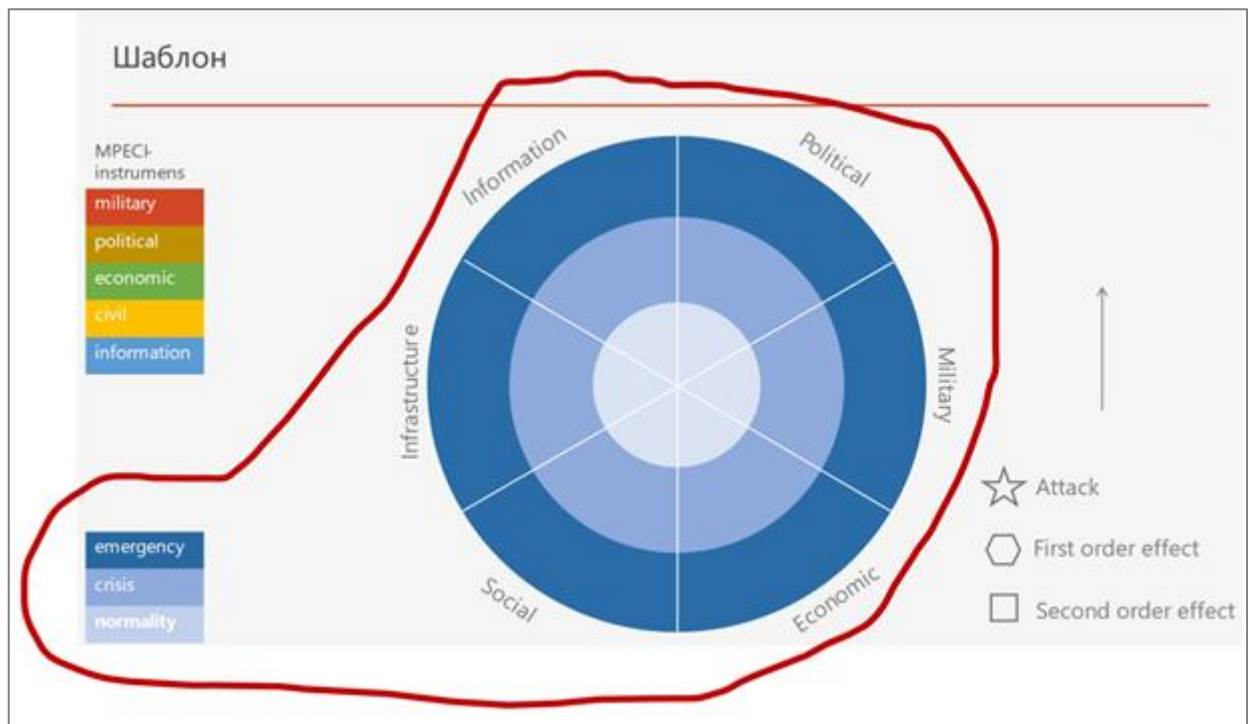

Рис. 2. Візуалізація критичних функцій та РМЕСІІ-вразливостей у шаблоні

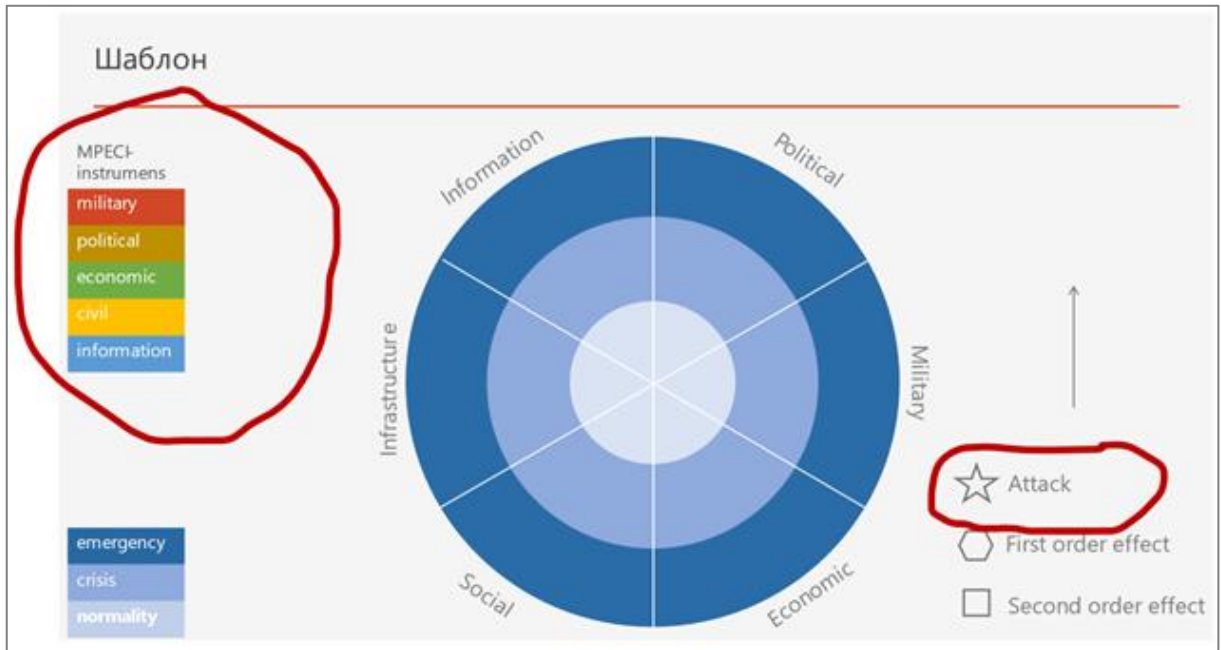

Рис. 3. Відображення синхронізації в шаблоні

Ефекти та нелінійність

Шаблон дає змогу показати ефекти, ілюструючи, як конкретна подія в одному з секторів може бути пов'язана з ефектом в іншому секторі, який, зі свого боку, може створити ефект у третьому секторі. На графіку також можна зобразити, як ці події викликають ефекти першого та другого порядку (рис. 4).

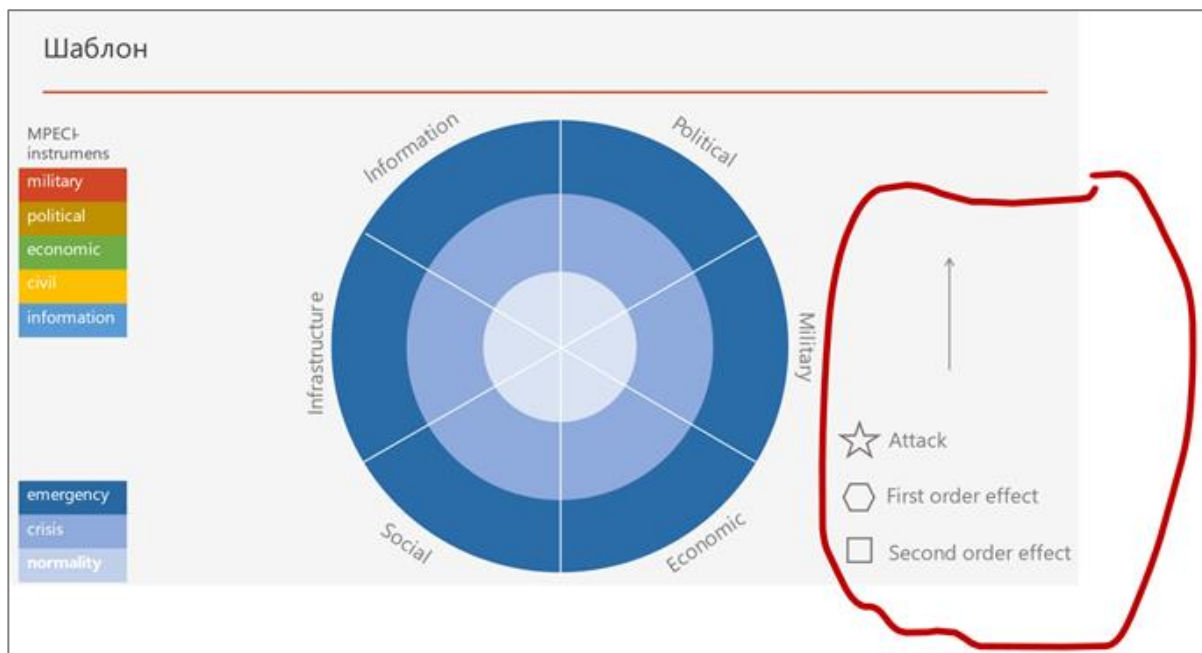
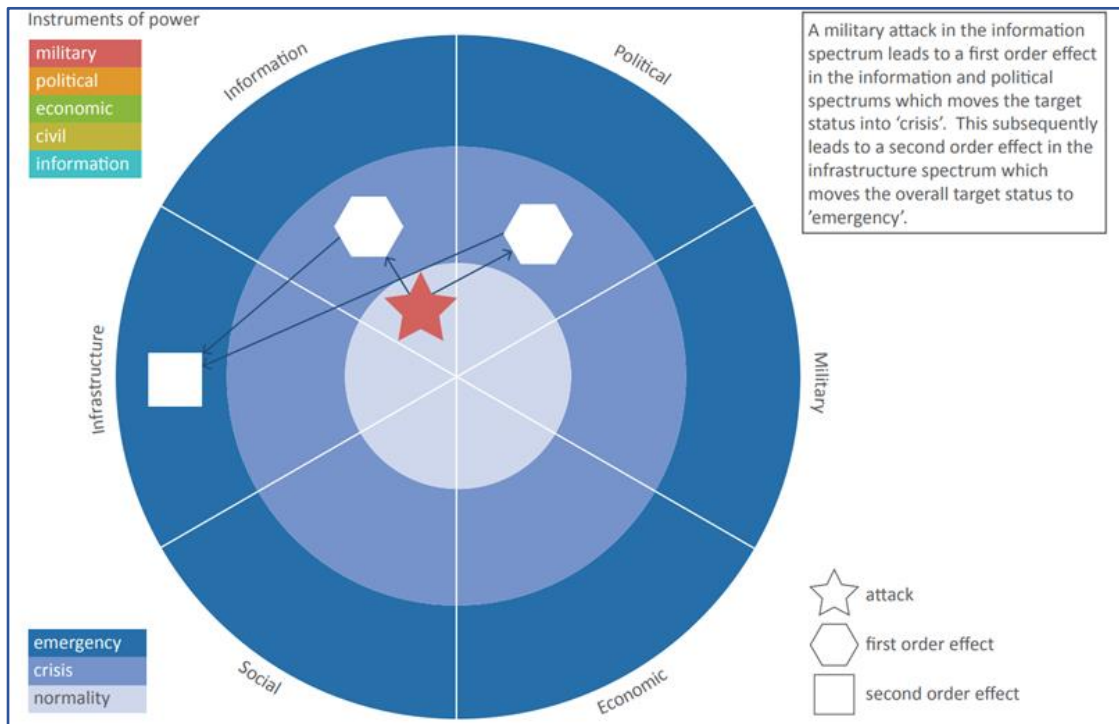

Рис. 4. Можливості для відображення ефектів у шаблоні

ПРИКЛАД № 1. Гіпотетичний

Військова атака (червона зірочка) в інформаційному спектрі призводить до ефекту першого порядку в інформаційному та політичному спектрах.

Це переводить статус об'єкта в «кризу».

Згодом це призводить до ефекту другого порядку в спектрі інфраструктури, який переводить загальний цільовий статус у «надзвичайний»

Рис. 5. Гіпотетичний приклад візуалізації гібридних впливів (MCDC, 2017)

Схема демонструє, що військові засоби (червоний колір) використовували, щоб націлюватися на критично важливу функцію в інформаційному секторі цільової держави.

Для наочності на малюнку показано лише одну умовну подію гібридної війни.

Шаблон дає змогу показати ефекти, ілюструючи, як військова подія в інформаційному секторі може бути пов'язана з ефектом у політичному секторі, який, зі свого боку, може створити ефект у секторі інфраструктури.

На графіку також показано, як ці події викликають ефекти першого та другого порядку.

ПРИКЛАД № 2. Початок російської агресії проти України (2013–2014)

Призначений для того, щоб зрозуміти природу гібридної війни.

Огляд подій: 2013 р. росія вживає заходів, щоб запобігти економічній та політичній асиміляції України до Європейського Союзу (ЄС). Після усунення Януковича від влади та протестів на Майдані на початку 2014 року росія робить кроки, які призводять до анексії Криму.

Приклад демонструє, як державний суб'єкт (рф) синхронізує деякі економічні, політичні та військові важелі, щоби створити гібридні впливи.

Приклад варто розглядати в аудиторії спільно зі студентами.

ПРИКЛАД № 3. Перша ракетна атака росії на енергетичну інфраструктуру України (знеструмлення, осінь 2022)

Призначений для того, щоб продемонструвати властивості гібридних атак, а також способи протидії їм.

Огляд подій: з жовтня 2022 р. росія регулярно завдає масованих ракетних ударів по українській енергосистемі, унаслідок чого виведено з ладу 40–50% енергосистеми. Укренерго вимушене застосувати аварійні та стабілізаційні вимкнення енергопостачання в усіх регіонах України. Ці події мають потужний резонанс у світі.

Це приклад асиметрії гібридних загроз і симетричних відповідей.

Звіт самостійної роботи має складатися з трьох частин:

- короткий опис обраного прикладу (2–3 абзаци), але з обов'язковим покликанням на джерела інформації;
- побудований шаблон;
- пояснення до шаблону та висновки

2. Практикум «Візуалізація протидії гібридним загрозам»

Упорядниця – Головянко М. В., к. т. н., доц. кафедри штучного інтелекту, Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ).

Гібридна війна — це синхронізоване використання багатьох інструментів сили, адаптованих до конкретних уразливих місць у всьому спектрі суспільних функцій для досягнення синергетичного ефекту. Протидія гібридним загрозам полягає у створенні та реалізації національної та міжнаціональної оборонної стратегії, що складається з трьох компонентів: виявлення загроз (detection), стримування (deterrence) та реагування (response).

Мета заняття – поінформувати про політику національної та багатонаціональної безпеки та оборони, розробити стратегічний план протидії гібридній війні. Заняття спирається на попередній практикум із візуалізації гібридних загроз.

План роботи

Частина 1. Практикум (авдиторна робота):

- ознайомитися з постановою завдання;
- ознайомитися з аналітичним шаблоном, його складниками та принципом дії;
- дослідити запропонований приклад розроблення стратегії протидії гібридним загрозам; за прикладом розробити й коротко описати власну стратегію протидії (якщо можливо, наголосити на використанні передових технологій і інструментів штучного інтелекту).

Частина 2. Самостійна робота:

- дослідити запропонований приклад візуалізації; за прикладом створити візуалізацію власної стратегії протидії гібридній загрозі.

Література

- Monaghan, S. (2019). Countering hybrid warfare. Prism, 8(2), 82–99.
- Aronsson, A. MCDC Countering Hybrid Warfare Project.
- Аналітичний шаблон
https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf.

1. Постанова завдання

Візуалізація протидії гібридній загрозі за допомогою аналітичного шаблону (https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c8141e2e5274a2a51ac0b34/concept_s_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf).

2. Перебіг роботи

Стратегія протидії гібридній загрозі передбачає такі відомості:

1. Назва, що характеризує суть стратегії.
2. Стратегічні цілі, на досягнення яких спрямована стратегія:
 - SG1: підтримувати здатність самостійно діяти;
 - SG2: відмовити або стримати супротивника від гібридної агресії;
 - SG3: запобігти подальшій гібридній агресії супротивника або порушити її.
3. Загальний опис індикаторів гібридної загрози й порогових значень (threshold), за умови перетину яких буде вжито протидію. Ці порогові значення можуть відрізнятися в різних областях, але їх варто розглядати як єдине ціле через синергізм гібридної війни.

Для стримування застосовують або відмову (deterrence by denial), зосереджену на PMESII-вразливості захисника, або покарання (deterrence by punishment), зосереджене на PMESII-вразливості агресора, або відповідь на гібридну війну (response to hybrid warfare).

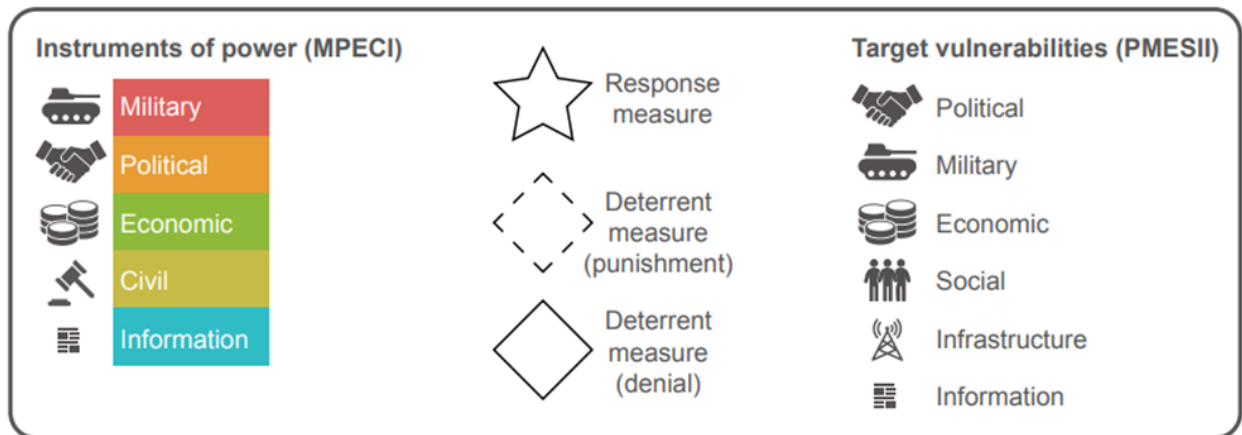

Рис. 1. Легенда для візуалізації

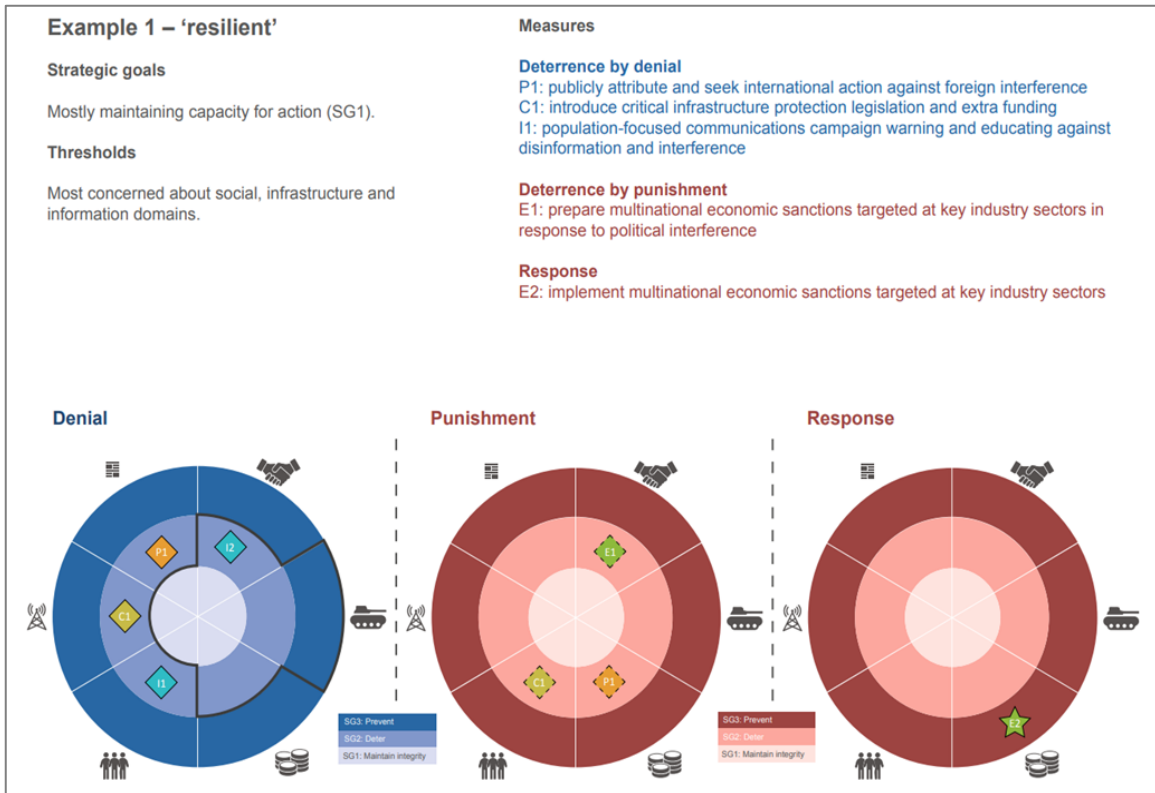

Рис. 2. Приклад №1 візуалізації стратегії протидії гібридній загрозі

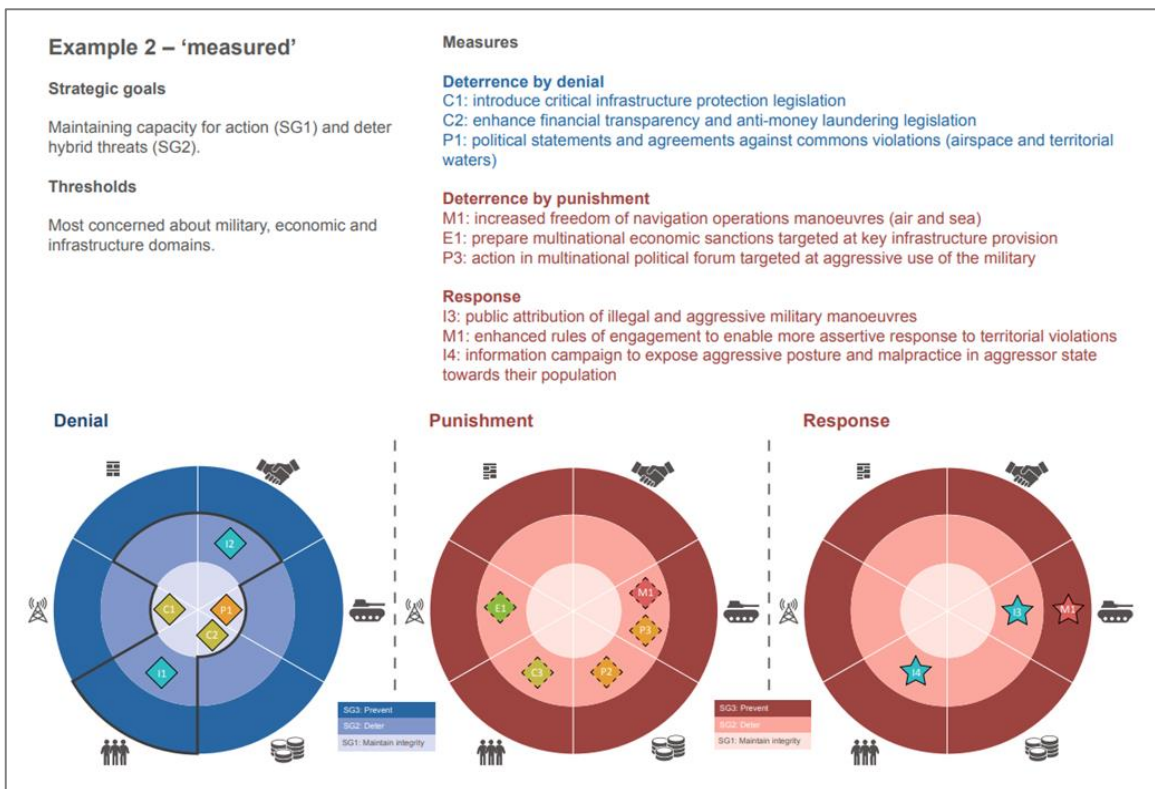

Рис. 3. Приклад №2 візуалізації стратегії протидії гібридній загрозі

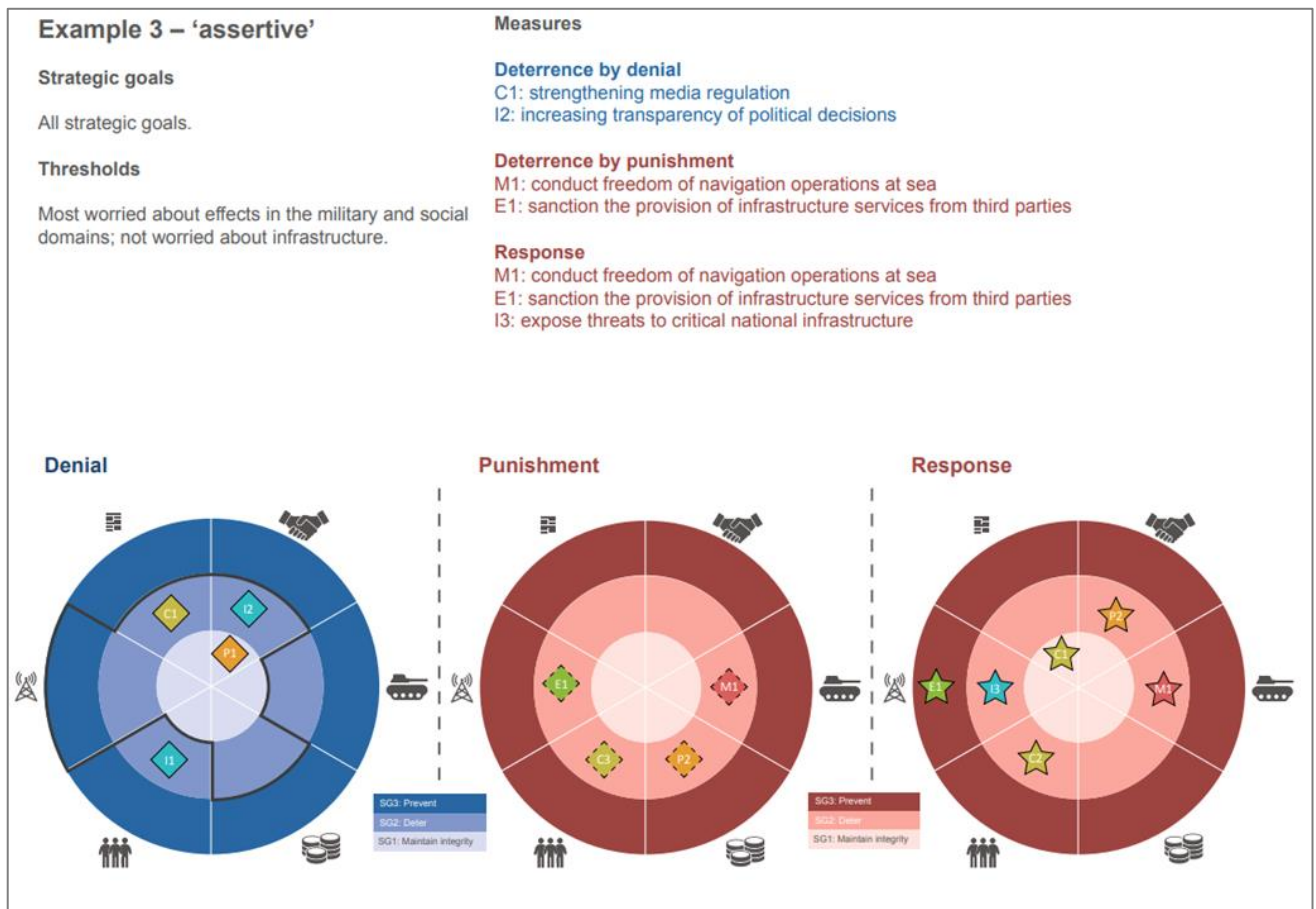

Рис. 4. Приклад №3 візуалізації стратегії протидії гібридній загрозі

Звіт самостійної роботи має складатися з трьох частин:

- короткий опис обраного прикладу з обов'язковими покликаннями на джерела інформації;
- розроблена і візуалізована стратегія протидії гібридним загрозам;
- пояснення до візуалізації та висновки

3. PMESII-PT/DIMEFIL MATRIX

Розробниця – Рева Т. С., кандидат політичних наук, доцент, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ).

Практикум із навчальної дисципліни «Гібридні загрози та комплексна безпека».

Практикум розроблено на основі матеріалів Літньої школи Університету Ювяскуля (серпень 2021 р.).

Практикум дає змогу на прикладі конкретних прикладів застосувати здобуті знання про гібридні загрози, їх інструментарій. Заняття спрямоване на розкриття комплексної та асиметричної природи гібридних загроз.

Тривалість: 3 академічні години.

Практикум складається з трьох частин:

- вступ – ознайомлення з основними елементами матриці та системою роботи з нею;
- групова робота з матрицею (залежно від кількості студентів розподілити на групи по 4–6 осіб);
- презентація, яка складається зі вступу, основної частини та висновків, які отримала група внаслідок аналізу.

Перша частина: ознайомлення з основними структурними елементами матриці.

Вертикальна та горизонтальна осі розкривають цілі й інструментарій гібридних загроз.

Вертикальна – це цілі (вразливості).

Цілі – основні царини функціонування суспільства, що стають об'єктом атаки гібридних загроз.

P – POLITICAL – політичні.

M – MILITARY – військові.

E – ECONOMIC – економічні.

S – SOCIAL – соціальні (соціетальні).

I – INFORMATION – інформація.

I – INFRASTRUCTURE – інфраструктура.

P – PHYSICAL ENVIRONMENT – фізичне середовище.

T – TIME – час.

Вразливості		
ЦІЛІ	Політичні	Система відповідальності та повноважень органів державної влади (усі офіційні та неофіційні форми діяльності)
	Військові	Вплив військових і паравійськових акторів (дружні, ворожі, нейтральні) на соціум / операційне середовище
	Економічні	Вплив на індивідуальну та групову поведінку людей, пов'язану з виробництвом, розповсюдженням та використанням ресурсів
	Соціальні	Культурні, релігійні й етнічні особливості досліджуваного середовища
	Інформаційні	та його вірувань, цінно суспільства
	Інфраструктура	Природа, обсяги, риси, характер та впливи людей, організацій та систем, які збирають, виробляють, розповсюджують та аналізують інформацію
	Фізичне середовище	Географія, клімат, особливості погодних умов та ландшафт, який створила людина.
	Час	Час і тривалість дій, подій, умов оперативного середовища, а також як час і швидкість ухвалення рішень сприймають учасники, що перебувають у конкретному середовищі (сприйняття)

Горизонтальна – це інструменти.

Інструменти – засоби, які використовують, щоби впливати на цілі гібридних загроз.

D – DIPLOMACY – дипломатичні.

I – INFORMATION – інформаційні.

M – MILITARY – військові.

E – ECONOMIC – економічні.

F – FINANCE – фінансові.

I – INTELLIGENCE – розвідувальні.

L – LEGAL – законодавчі.

Інструментарій (DIMEFIL)		Дипломатичні	Інформаційні	Військові	Економічні	Фінансові	Розвідка	Законодавчі
ЦІЛІ PMESII-PT	Політичні							
	Військові							
	Економічні							
	Соціальні							
	Інформаційні							
	Інфраструктура							
	Фізичне середовище							
	Час							

Друга частина. Усіх здобувачів розподіляють на декілька груп (від 4–6 осіб). Кожна група отримує окрему ситуацію, яку розкриває за допомогою матриці. На групову роботу здобувачів відводять 1 академічну годину, протягом якої вони мають заповнити матрицю в гугл-таблиці або на звичайній дошці залежно від форми навчання – дистанційна чи аудиторна.

Протягом заняття викладач оцінює активність кожного учасника в дискусії щодо аналізу ситуації, спостерігаючи за роботою груп

Третя частина. Презентація результатів аналізу та висновків. Кожна група має розкрити три складники вступ (актуальність теми), основна частина (опис матриці, цілей та інструментів, які там застосовано) та висновки (результати, яких досягла група: найвразливіший домен, найефективніший інструмент впливу, наслідки для громадянського суспільства, спільноти (якщо аналізуємо на регіональному рівні) та держави). Кожна група обирає систему висвітлення основних результатів самостійно, зокрема чи презентуватиме одна людина, чи всі учасники розкриватимуть різні аспекти. Тривалість презентації – 15–20 хвилин.

Приклади ситуацій:

- Як рф впливає на сучасну внутрішню політику країн Балтики?
- Як рф впливає на сучасну внутрішню політику Грузії?

4. Інтелектуальний спаринг

Упорядники:

Гришко С. В., к. е. н., доц. кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ);

Головянко М. В., к. т. н, доц. кафедри штучного інтелекту, Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ).

Гібридні загрози призводять до когнітивних зламів, які спотворюють процес ухвалення рішень кожної людини (рис. 1).

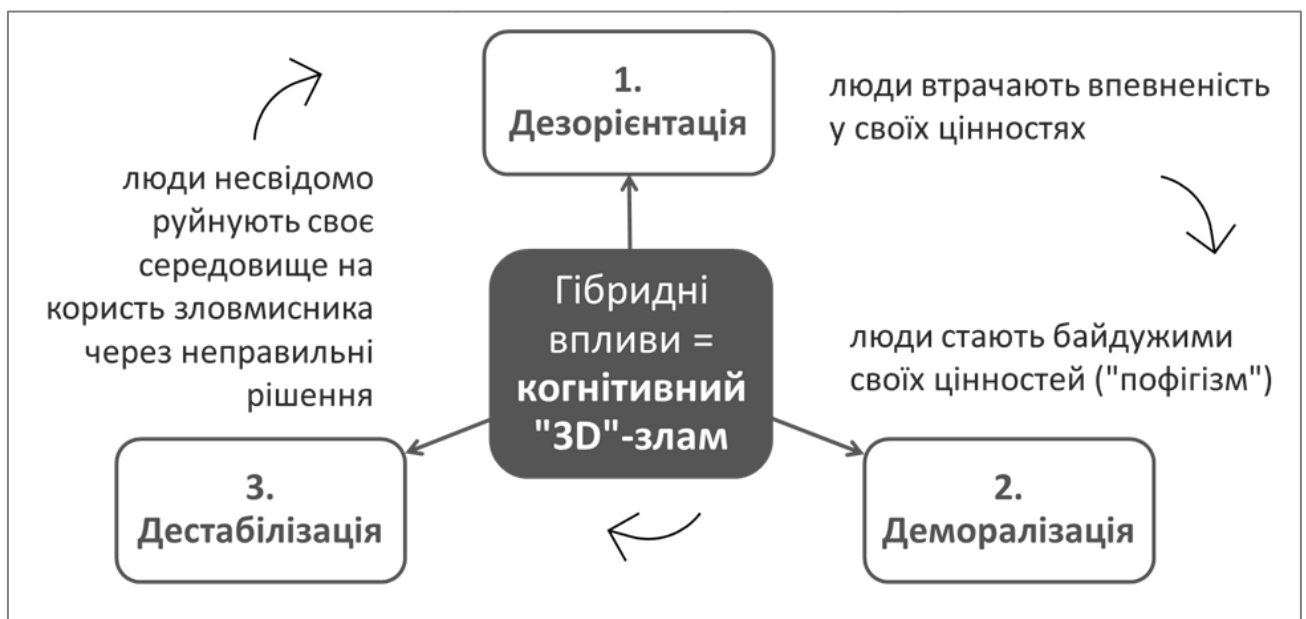

Рис. 1. Складники когнітивного зламу, який створюють гібридні загрози

Для протидії таким зламам звичайного реактивного захисту недостатньо, оскільки такі втручання – це «невідомі-невідомі» (рис.2).

Рис. 2. Принцип створення когнітивного імунітету

Щоби сформувати проактивний захист, відбуваються тренінги, спрямовані на потребу суспільства знайти «академічну вакцину» для зміцнення свідомости громадян та їхнього імунітету проти гібридних загроз, зокрема, когнітивного хакерства.

Це заняття проводять у групі студентів (дистанційно або в аудиторії). Воно дає змогу створити навчальне змагальне середовище, у якому здобувачі моделюють реакцію під час ухвалення рішень, відточують інтелектуальну навичку тримати удар, мають можливість обстоювати навіть суперечливі та непопулярні погляди, приміряти на себе роль нападника (маніпулятора, зловмисника) за принципом хакатонів.

Мета інтелектуального спарингу – не оновити знання, навички, переконання чи цінності, а сформувати навички, що забезпечать надійність і стійкість переконань чи цінностей з одночасним створенням умов для їх розвитку.

Змагальна підготовка так само відрізняється від зомбування студентів новим змістом, як вакцинація відрізняється від отруєння.

Методика інтелектуального спарингу, створена в межах проєкту Еразмус+ WARN, має потужне міждисциплінарне підґрунтя. Запропонований механізм працює так само, як біологічний імунітет, соціальне щеплення та захист штучного інтелекту (рис. 3).

Підґрунтя методики		
Соціальна теорія щеплення	Архітектура змагальних нейронних мереж (GAN)	Теорія когнітивного імунітету для ШІ
(Макгуайр, 1961р.)	(Гудфелоу, 2014р.)	(Терзіян, 2018р.)
Власні переконання чи ставлення стають більш стійкими під впливом "ослаблених" контраргументів	Змагання двох нейромереж, при якому одночасно працюють два алгоритми (Генератор і Дискримінатор). Завдання Генератора – створювати образи заданої категорії. Завдання Дискримінатора – намагатися розпізнати створений образ.	Змагальне тренування систем ШІ в умовах різних GAN-архітектур, що дозволяє поступово створити ШІ-імунітет (механізм захисту від спроб нападника зірвати процес прийняття рішень)

Рис. 3. Теоретичне підґрунтя для формування когнітивного імунітету через інтелектуальний спаринг

Література

Kaikova, O., Terziyan, V., Tiihonen, T., Golovianko, M., Gryshko, S., & Titova, L. (2022). Hybrid Threats against Industry 4.0 : Adversarial Training of Resilience. In R. Absi, & I. El Abbassi (Eds.), EVF'2021 : 8th International Conference on Energy and City of the Future (Article 03004). EDP Sciences. E3S Web of Conferences, 353.

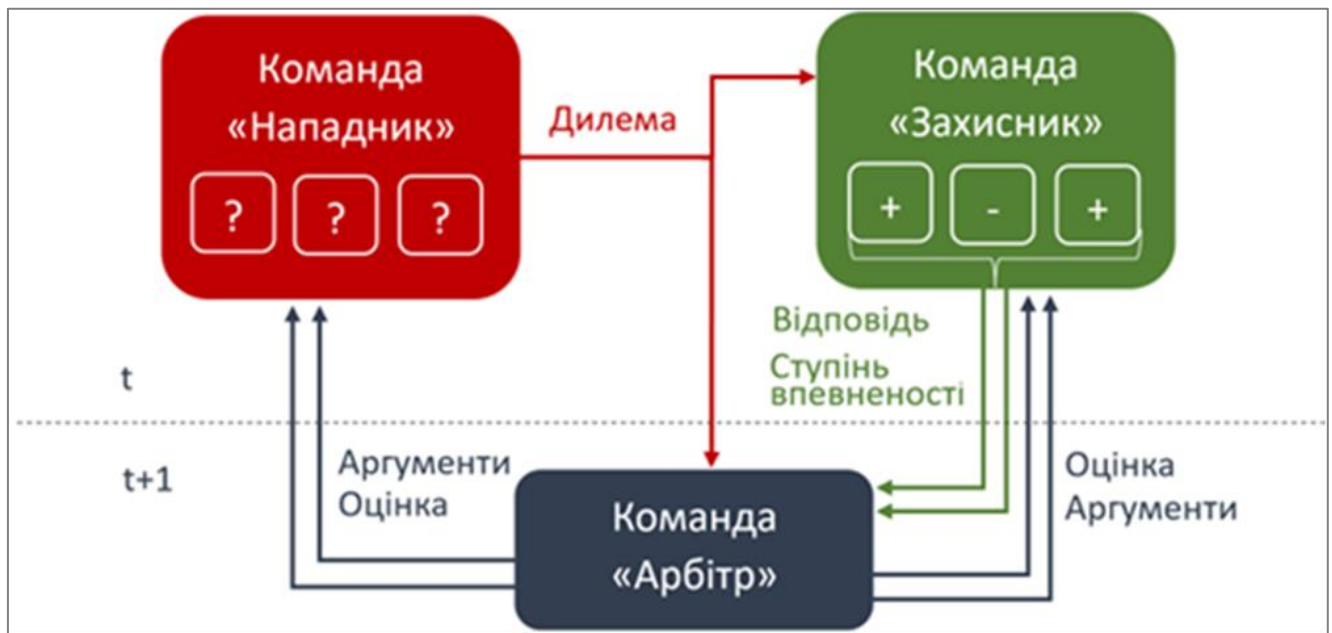
<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202235303004>

Балашов Е., Білоконь М., Борозенцева Т., Головянко М., Гришко С., Жовтенко Т. Карпенко О., Копієвська О., Котуков О., Худ П. (2023). Методика навчання в умовах гібридних загроз : посібник. Харків : ТОВ "ТЕХНО-ЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР ГРУП".

<https://doi.org/10.62067/978-617-8242-02-2>

Правила гри

Інтелектуальний спаринг – змагальне тренування у вигляді інтелектуального бою в аудиторії, що відбувається у формі диспуту між трьома групами учасників, взаємозв'язок між якими копіює ідею архітектури змагальних нейронних мереж GAN (рис. 4).

Джерело: Методика навчання в умовах гібридних загроз
<https://doi.org/10.62067/978-617-8242-02-2>

Рис. 4. Структура учасників інтелектуального спарингу

Команда «Нападник» винаходить запит «Дилема» для захисника.

Дилема вимагає відповіді (вибір із двох варіантів) і має багатоаспектну природу, що розділяє спільноту майже навпіл.

Мета нападника насправді – не неправильний вибір, а **плутанина та максимальна (близько 50/50) розбіжність** усередині команди захисників. Що більше розбіжностей, то ліпші результати нападника.

Порада з досвіду: дилему також можна знайти за допомогою самих студентів. Для цього напередодні заняття можна через гугл-форму провести опитування: яке бінарне питання (з двома варіантами відповідей) розіб'є навпіл вашу групу? Для першого заняття можна сконцентруватися за «неболючими» питаннями: стиль життя, хобі, освіта тощо.

Отриманий перелік з варіантами відповідей надати групі на початку заняття, і те питання, яке буде найближче до розподілу 50/50, – це і є ваша дилема. Це також дасть змогу розподілити групу на дві команди. Не забудьте нарахувати бонуси авторів.

Приклад дилеми, яку запропонували студенти через таку процедуру: «Якби у вас був вибір лише з цих двох варіантів, що б ви обрали: (1) займатися спортом, але

не дотримуватися здорової дієти; (2) споживати тільки здорову їжу, але взагалі не займатися спортом?»

Команда «Захисник» повинна відповісти на дилему, вибравши **одну спільну відповідь** (керівник групи робить вибір) і зазначивши ступінь упевненості (залежно від результату голосування).

Перед цим кожен член команди (кожен відповідає за певний аспект проблеми) ділиться з командою аргументами на користь власного вибору.

Мета захисника – зробити правильний вибір із високою впевненістю; тобто що більше впевненості в правильному виборі, то ліпше виступає захисник.

Команда «Арбітр» надає зворотний зв'язок, реагує в кожному раунді на дії двох інших команд (нападників і захисників), підкріплюючи реакцію роз'ясненнями. Зворотний зв'язок передбачає оцінювання якості запиту нападника та якості відповіді від захисника з ґрунтовними коментарями.

Очікувано, що такий відгук допоможе поліпшити продуктивність обох команд-конкурентів у наступних раундах. Тобто **арбітр фактично є помічником** у навчальному процесі. У перших раундах цю роль може виконувати викладач.

Завершення кожного раунду передбачає обмін аргументами та оцінювання за 3 методами:

- самооцінка гравців: якщо гравці вважають, що вони виграли в цьому раунді, то ставлять собі 1 бал; якщо гравці вважають, що виграв суперник, то він отримує 1 бал; якщо нічия, то обидві команди отримують 0 балів;
- оцінка арбітра: викладач ставить 1 бал переможцеві, 0 балів – переможеному. Якщо нічия, то обидві команди отримують 0 балів;
- інтегральна оцінка за Тулміном (група експертів або викладач) (табл. 1).

Структура спарингу – етапи (раунди), які передбачає двобій:

- 1 раунд – аргументація початкової позиції кожної команди,
- 2 раунд – пошук контраргументів,
- 3 раунд – формування остаточної позиції.

Таблиця 1 – Принцип оцінювання аргументів за моделлю Тулміна

	Параметри оцінювання	Суть параметру	Питання для перевірки	+1	0	-1
1	Твердження (Claim)	Основний пункт або твердження, яке робить автор	Чи чітко визначено твердження?	Є та правильно висловлене	Немає	Є, але висловлене неправильно
2	Підстави або дані (Data)	Докази або причини, які аргументують твердження	Чи достатньо достовірних і релевантних даних, які аргументують твердження?	Є відповідні та правильні дані	Даних немає	Є, але неправильні або неактуальні
3	Гарантія (Warrant)	Основне припущення, яке пов'язує дані та твердження. Пояснює, чому дані стосуються твердження	Чи є гарантія розумною і логічно пов'язаною з даними?	Є та правильно висловлена	Гарантії немає	Гарантія є, але неправильна або погано пов'язана з даними
4	Підтримка (Backing)	Додаткова підтримка або докази для гарантії. Допомагає зміцнити вірогідність гарантії	Чи є підтримка, який зміцнює вірогідність гарантії?	Є та правильно висловлена	Підтримки немає	Є, але слабка або неактуальна
5	Застереження (Rebuttal / Reservation)	Визнання можливих контраргументів або обмежень. Сильний аргумент ураховує можливі слабкі місця.	Чи розглянуто можливі контраргументи або обмеження?	Визнано контраргументи або обмеження	Немає визнання контраргументів	Контраргументи є, але не ефективно розглянуті
6	Кваліфікатор (Qualifier)	Ступінь сили або впевненості, пов'язаної з твердженням. Він допомагає уточнити силу аргументу.	Чи є кваліфікатор, який указує на силу або обсяг твердження?	Є та належно вказує на силу твердження	Немає	Є, але використаний неправильно

Порада з досвіду: для оцінювання викладачеві варто заздалегідь підготувати шаблон (це зручно зробити в гугл-таблицях, надавши доступ для внесення оцінок).

У такому разі оцінювання відбуватиметься швидко та без утрати даних. Щоб ставити оцінки, можна використовувати шаблон (табл. 2).

Таблиця 2 – Шаблон для виставлення оцінок за окремий раунд

Команда	Модель Тулміна						Підсумок	Суб'єктні оцінки			Маса аргументу
	Твердження	Дані	Підґрунтя	Підтримка	Застереження	Кваліфікатор		Самооцінка	Оцінка конкурента	Оцінка арбітра	
Нападник											
Захисник											

План роботи

Завдання 1 (ознайомитися): з'ясувати, як та навіщо працює техніка інтелектуального спарингу.

Завдання 2 (провести тренувальний двобій): знаходження нейтральної проблеми, наприклад, з побуту, музики, життєвого стилю тощо; розподіл на групи; двобій, оцінки; підбиття підсумків.

Завдання 3 (провести реальний двобій): знаходження дилеми з царини гібридних загроз; розподіл на групи; двобій, оцінки; підбиття підсумків; створення звіту.

5. Дилема «Чи варто впроваджувати ЛГБТІК-освіту в Україні»

Розробники:

Головянко М. В., к. т. н., доц. кафедри штучного інтелекту, Харківський національний університет радіоелектроніки (ХНУРЕ);

Dr. Kaikova Olena, PhD, as. prof. of the University of Jyvaskyla.

Теперішній контекст (реальна ситуація)

У звіті Європейської комісії про те, чи готова Україна приєднатися до Європейського Союзу, ідеться про важливість рівних прав для ЛГБТІК (лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів, інтерсексів та квірів). У розділі під назвою «Судова система та основні права» (2023 Повідомлення про політику розширення ЄС, с. 31)¹ висвітлено прогрес, якого досягнула Україна за останні роки, а також указано поточні проблеми. Зокрема, ідеться про потребу вилучити із Сімейного кодексу дискримінаційні норми щодо одностатевих пар та про вимогу Європейського суду з прав людини забезпечити юридичне визнання та захист цих пар.

Якщо ЄС офіційно встановить ці вимоги, це спонукатиме українську владу знайти політичну волю та засоби, щоби швидко вирішити ці питання, що може створити додаткові політичні ризики.

Питання рівності та захисту прав ЛГБТ+ – це важливий чинник, що розділяє країну. Нинішній український уряд (2024) має на меті сприяти толерантності, гендерній рівності та захисту ЛГБТ+ людей.

Політичні партії мають різні погляди на проблеми ЛГБТ+. Переважно, це ліберальні партії, які підтримують права ЛГБТ+, більшість інших парламентських сил не мають чітких позицій і часто роблять суперечливі заяви. Націоналістичні політичні партії та ультраправі групи, хоча й не мають значного національного політичного впливу, виступають проти прав ЛГБТ+ і часто намагаються зірвати заходи ЛГБТ+.

Проте місцеві ради регулярно організують кампанії гомофобних звернень до керівництва держави. Наприклад, праві партії «Національний корпус», «Правий сектор», «Свобода» та ін., добре представлені в місцевих радах на Заході України, разом із релігійними активістами послідовно просувають гомофобний порядок денний.

¹ https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf

Церква також має погляди на це питання. Вони традиційно консервативні. Основними противниками прав ЛГБТ+ є найбільші українські церкви у Всеукраїнській раді церков і релігійних об'єднань. Хоча ці церкви відкрито не виступають проти ЛГБТК+ людей, а говорять про «боротьбу з гендерною ідеологією» та «захист традиційної сім'ї». Вони уникають контактів з ЛГБТ+ та правозахисними групами й не обговорюють цих питань публічно. Це може впливати на суспільство та законодавців, оскільки більшість населення ідентифікує себе як вірян однієї з українських церков (див. табл. 1)².

Table 1. To which denomination/religion does the respondent identify himself

% in the column	Jun.20	Jun.21	Jul.22
Orthodox Church of Ukraine	34	42	54
Orthodox Church without specification	22	12	14
Consider myself an atheist	8	7	10
Greek Catholic Church	8	9	8
Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate)	15	18	4
Protestant Church	2	2	2
Other Christian churches (for example, Jehovah's Witnesses, etc.)	1	2	2
Roman Catholic Church	1	1	1
Judaism	0	0	0
Islam	0	0	0
Other	1	4	3
Difficult to say	6	2	2

Незважаючи на це, ставлення українського суспільства до ЛГБТК невпинно поліпшується, а довіра до церков падає. Прайд-місяць-2023 в Україні ознаменувався безпрецедентною хвилею символічної підтримки з боку бізнесу, зокрема провідних компаній у різних галузях, які виступили із заявами на підтримку ЛГБТК та змінили свої логотипи на веселкові кольори в соцмережах. Незважаючи на це, усе ще були спроби дискримінувати ЛГБТК під час прийому на роботу, що прямо заборонено в українському законодавстві. Загалом із 2020 року кількість випадків дискримінації, злочинів на ґрунті ненависті та інших порушень прав ЛГБТК стрімко зменшується³.

² <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1129&page=1>

³ <https://gay.org.ua/publications/Situation-of-LGBT-in-Ukraine-2023-ENG.pdf>

Недалеке майбутнє. За 6 місяців до вступу України в ЄС (уявний сценарій)

Опитування громадської думки свідчать про стрімке падіння авторитету церкви та зростання нейтрального чи доброзичливого ставлення до ЛГБТ+, особливо серед молоді до 24 років.

Є також політичний тиск із боку головних союзників України, як-от ЄС, США та Канада, щодо підтримки ЛГБТІК. Український уряд також прагне сприяти толерантності, гендерній рівності та захисту ЛГБТ+ людей.

Кінетична війна закінчилася, а деякі ультраконсервативні та радикальні націоналістичні суспільно-політичні сили повернулися зі Збройних сил. Завдяки успіхам на полі бою вони отримали більше впливу й авторитету, ніж раніше. Проте кількість відкритих ЛГБТІК-військових в українській армії теж значно зросла.

Юридичного визнання та захисту одностатевих пар досі немає.

Росія розіграє карту ЛГБТ+, щоби вплинути на:

- українське суспільство та владу, які мають проголосувати проти вступу до ЄС;
- країни-члени ЄС, які мають проголосувати проти вступу України через її недотримання правил ЄС і непривабливий імідж українського консерватизму.

Росія використовує синхронізовані гібридні дії в багатьох доменах:

- в інформаційному просторі розпочинає інформаційні операції: дезінформаційні кампанії, витік інформації;
- у соціальному домені використовує церкву та релігійні організації;
- у політичному домені спонсорує анти-ЛГБТ+ партії.

У суспільстві виникає напруга.

Дилема: чи варто запроваджувати ЛГБТІК-освіту в Україні? (на опрацювання студентам)

Зокрема, чи треба Міністерству освіти і науки внести теми сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до шкільних програм і програм педагогічних університетів та курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, залучити ЛГБТІК та інші громадські організації до розроблення та впровадження таких програм?

Поради експертів:

Міносвіти: Так

Навчання, толерантне до ЛГБТ+, відповідає принципам інклюзивності, рівності та прав людини. Воно сприяє толерантності та прийняттю різноманітності. Це

важливий крок до узгодження з антидискримінаційним законодавством для виконання юридичних зобов'язань України на її шляху до членства в ЄС.

Уроки громадянської освіти та прав людини в школі зможуть допомогти учням зрозуміти важливість демократичних принципів, толерантності та поваги до людської гідності. Вони допоможуть зберегти громадянську стійкість проти гібридних загроз із боку росії та інших гібридних гравців, які гратимуть на питаннях ЛГБТ+.

Мінекономіки: Ні

У зв'язку з повномасштабною війною економіка України відновилася лише частково до довоєнного рівня. За перший рік повномасштабного вторгнення країна втратила 30–35% ВВП. Війна кинула мільйони людей у бідність. В Україні зростає бідність, що частково зумовлено втратою робочих місць унаслідок знищеної життєво важливої інфраструктури, як-от портів і виробничих заводів. Крім того, спостерігаємо уповільнення або припинення економічної діяльності, зокрема сільського господарства. Знищено ферми, заміновано поля, переміщено фермерів. Крім того, людські втрати серед населення погіршують ситуацію.

Ураховуючи обмежені кошти в Україні, Міністерство економіки не радить наразі виділяти ресурси на просвітницьку роботу з ЛГБТ+. Щоб подолати виклики, пов'язані з повномасштабною війною та її впливом на економіку України, навчальні заклади повинні надавати пріоритет курсам, які озброюють студентів практичними навичками та знаннями, що стосуються відновлення та розвитку країни: наприклад, екологічна освіта та сталий розвиток, STEM-предмети, ІТ-освіта, майстер-класи з підприємництва та управління бізнесом.

Комітет Верховної Ради з прав людини: Так

Парламентський комітет з прав людини визнає важливість розвитку суспільства, яке підтримує фундаментальні принципи рівності, гідності та поваги до всіх людей. Відповідно до зобов'язань щодо захисту прав людини, він схвалює запровадження просвітницької роботи щодо ЛГБТ+. Ця ініціатива сприяє розумінню, толерантності та прийняттю різноманітності в наших спільнотах. Забезпечуючи навчання з питань ЛГБТ+, ми прагнемо створити більш інклюзивне та справедливе суспільство, де кожна людина може жити без дискримінації та упереджень.

Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦІРО): Ні

(за реальними деклараціями організації на 2024 рік)

Хоча Рада визнає важливим сприяти толерантності та повазі до всіх людей, вона вважає, що така освіта не підходить для маленьких дітей і може суперечити

цінностям і вченням релігії. Така освіта може зашкодити дитячому розумінню гендерних ролей і сексуальності, призводячи до плутанини та моральної двозначності. Натомість Рада виступає за вчення, які підтримують святість традиційної сім'ї та опираються поширенню гендерної ідеології в навчальних закладах.

Ініціативи, що прирівнюють одностатеве співжиття до сім'ї (формальна легалізація так званих одностатевих партнерств, практичне прирівнювання їх до шлюбу, надання права на усиновлення), надзвичайно небезпечні в умовах сучасної демографічної кризи в Україні, яку різко загострила війна. Російська агресія призвела до того, що 8,6 мільйона українців виїхали та не повернулися на батьківщину, що загрожує відсутністю людських ресурсів для післявоєнного відновлення нашої держави та відродження української нації.

Українська держава не може ігнорувати цієї демографічної проблеми та не може погодитися із зовнішнім тиском, спрямованим на підриєв сімейних цінностей нашого народу. Україна має зберегти свою націю та забезпечити найліпші умови виховання українських дітей, зокрема сиріт, в обіймах люблячої родини, де є і батько, і мати.

6. Дилема «Чи варто повністю припинити постачання російської нафти до ЄС через територію України?»

Розробники:

Атаманенко А. Є., д. і. н., проф. кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (НаУОА);

Балашов Е. М., д. психол. наук, проф. кафедри психології, Національний університет «Острозька академія» (НаУОА).

Сучасний контекст (реальний)

Тривалий час Україна була транзитною державою з постачання енергоносіїв до держав ЄС. Зі зміною політичних підходів до енергетичної безпеки, завдяки кільком раундам санкцій проти РФ ЄС вдалося суттєво скоротити імпорт вуглеводнів із Росії. Енергетична безпека також тісно пов'язана з економікою держав, а щораз більші ціни на транспортування уможливають зростання загальної інфляції в країнах ЄС, що, зі свого боку, опосередковано впливає на політичні процеси. Енергетичну безпеку можна розглядати як міжнародну та як національну проблему.

2014 р. на тлі російської агресії щодо України затверджено Європейську стратегію енергетичної безпеки, яка передбачала ризики та загрози і пропонувала інструменти реагування на них (Communication from the Commission). Положення, сформульовані в документі, розвинуто в Глобальній стратегії ЄС 2016 року, у рішеннях щодо досягнення цілей сталого розвитку, пов'язаних із посиленням стійкості ЄС у питаннях енергетичної безпеки, гібридних загроз і стратегічних комунікацій, а також у політичному рішенні щодо створення Енергетичного союзу. Завдяки втіленню Європейської стратегії енергетичної безпеки, ЄС зумів достатньо адекватно зреагувати на події російської повномасштабної війни проти України.

Не всі держави ЄС розуміють потреби диверсифікації енергетичного ринку, незважаючи на те, що Росія не готова до реального діалогу, та сумніваючись щодо сумісності її інтересів з інтересами ЄС після окупації Криму та початку воєнних дій у Донецькій та Луганській областях 2014 р. Агресивні кроки Росії напередодні та під час повномасштабного вторгнення, на відміну від подій 2014 р., викликали потребу санкційної політики та обмеження використовувати енергоносії, які постачала держава-агресорка. Метою було не дозволити Кремлю фінансувати війну, запровадивши помітні економічні та політичні втрати російської політичної

еліти, позбавивши росію економічної опори (Sanctions introduced by the EU against Russia, 2023).

Утім, на відміну від більшості інших країн ЄС, Угорщина і Словаччина дотепер отримують російську нафту, транспортовану через Україну. Коли було припинено транспортування частини російської нафти, зокрема компанії «Лукойл» (після розширення наприкінці червня 2024 року санкцій України проти компанії заборонаю на транзит), Угорщина та Словаччина звернулися до Єврокомісії з вимогою втрутитися й відновити повний обсяг постачання російської нафти через нафтопровід «Дружба» відповідно до договорів. 11 держав ЄС зажадали від Єврокомісії ухвалити це рішення, однак його відкладено на невизначений термін.

За процедурою вступу після проведення переговорів Україна та ЄС мають підписати угоду про вступ. Після цього угода мають ратифікувати всі країни-члени ЄС та Україна. Після ратифікації угоди Україна офіційно стане членом Європейського Союзу.

Недалеке майбутнє. За 6 місяців до вступу України в ЄС (уявний сценарій)

Проросійське керівництво Угорщини та Словаччини, незважаючи на реалізовану часткову диверсифікацію постачання нафти, погрожуючи блокуванням позитивних для України рішень, розігрує карту «невиконання Україною взятих на себе зобов'язань», щоби вплинути на:

- український уряд та змусити його піти на поступки щодо транспортування енергоносіїв українським нафтопроводом «Дружба»;
- країни-члени ЄС і змалювати для них образ України як країни, яка неспроможна дотримуватися взятих на себе зобов'язань, зокрема в енергетиці. Мета – негативне голосування країн-членів або відмова від ратифікації угоди.

Росія в цій ситуації використовує широке коло гібридних дій у різних доменах:

- у міжнародному (європейському) інформаційному просторі проводить дезінформаційні кампанії, щоби створити негативний образ України як партнера, як корумпованої держави;
- у дипломатії використовує власне лобі в Європі, а також підкуповує та шантажує, змушуючи ухвалити антиукраїнські рішення;
- в українському суспільстві спонсорує антиукраїнських політиків, проводить інформаційні операції, спрямовані як на створення негативного уявлення про ЄС, про політичне керівництво Угорщини і Словаччини, так і намагання створити підтримку щодо подальшого транспортування вуглеводнів із росії через територію України.

Зростає напруга як у суспільстві, так і на рівні дипломатичних відносин між Україною та Угорщиною зі Словаччиною.

Дилема (у царині економічного та дипломатичного домену гібридних загроз): **Чи варто повністю припинити постачання російської нафти до ЄС через територію України?** (на опрацювання студентам).

Поради експертів:

Міністерство енергетики України: Ні

Навесні 2024 р. ми провели низку міжурядових консультацій України та Словаччини, під час яких члени делегацій обговорили спільні кроки в атомно-промисловому комплексі, диверсифікації транспортування нафти та природного газу. Нашим партнерам потрібно дати час, щоб повністю диверсифікувати ринок вуглеводнів, зокрема нафти.

Рада безпеки та оборони: Так

Проти нафтогазової компанії «Лукойл» розширено санкції, які тепер забороняють транспортувати нафту через територію України. Уперше санкції проти цієї компанії запроваджено 2018 р. За офіційними даними вона є однією з найбільших приватних нафтогазових компаній світу, що видобуває близько 2% нафти, більша частина родовищ якої в росії. Це найбільша приватна нафтогазова компанія росії. Агресор через санкції проти неї втратить частину прибутків від податків, як і російська компанія «Транснафта».

Кабінет Міністрів України: Ні

Транспортування російської нафти й газу через Україну до ЄС потрібно припинити поступово, щоб не надто обмежити Словаччину (імпортує з росії 74% нафти) та Угорщину (російська нафта в імпорті становить 43%). Близько 90% прибутків «Укртранснафти» – це плата за транзит російського продукту. «Укртранснафта» прокачує російську нафту за 10-річним контрактом, укладеним 2019 р. (до 1 січня 2030 р.). Тому ми маємо виконувати зобов'язання, принаймні тимчасово.

Вікторія Войціцька, аналітик, колишній секретар Комітету Верховної Ради України з питань ПЕК, експерт Міжнародного центру української перемоги (ICUV): Так

«Усі ми – Україна і Європейський Союз – маємо вивчити історичні уроки з навіть мінімальної залежності від російських енергоресурсів, – заявила вона. – Це шлях збільшити політичну корупцію. Ще разом із німцями маємо вивчити урок Ангели Меркель і називати речі своїми іменами, зокрема й реалізацію проєктів «Північний

потік-1» і «Північний потік-2». Раз і назавжди потрібно зачинити двері для російських енергетичних ресурсів на європейський ринок».

Джерела покликань:

[https://uacrisis.org/uk/naftovu-golku-kremlya-treba-zlamaty?fbclid=IwY2xjawEsUHBlеHRuA2FibQIxMQABHSIkAFUr-7M0-atgR2ANHuEE6Q5PLG7Uhaf2_nOtJHaXvIндRWuKwRkJnA_aem_R8CvaFe2nKVDGmQTiPaUsA\)](https://uacrisis.org/uk/naftovu-golku-kremlya-treba-zlamaty?fbclid=IwY2xjawEsUHBlеHRuA2FibQIxMQABHSIkAFUr-7M0-atgR2ANHuEE6Q5PLG7Uhaf2_nOtJHaXvIндRWuKwRkJnA_aem_R8CvaFe2nKVDGmQTiPaUsA)

7. Дилема «Російські письменники»

Розробник – колектив кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (ГПМ) під керівництвом зав.кафедри, проф. Комарова С. А.

Дилема: Чи потрібно вивчати твори російських письменників у курсі «Зарубіжна література» на філологічних спеціальностях у ВНЗ України?

Умови: Після повномасштабного вторгнення росії викликає сумнів доречність читати й вивчати літературу (ширше – культури й мистецтво) країни-агресора. Адже постає закономірна думка, що саме ця література заклала підвалини загарбницької, імперської політики, яку провадить східний сусід, сформувала упереджене ставлення до українців, вплинула на свідомість і моральне обличчя представників цієї країни, як військових, так і цивільного населення, яке загалом влаштовує політика уряду.

Позиції фахівців:

(-) Представник Міністерства освіти і науки України: Вивчення російської класики в університетському курсі наразі неприйнятне. Адже в її основі – прославлення колоніалізму й імперських прагнень. Російського вмісту не має бути в навчальних буднях українських школярів і студентів.

(-) Літературознавець 1: Звеличення російської літератури, називання її «великою» – це результат пропаганди. Інші національні літератури, також звертаючись до широкого спектру проблем, мають ще й багатшу історію. Фактично, російська література почала активно розвиватися тільки у XVIII столітті, а отже, у ній не було ані Відродження, ані бароко, на відміну від деяких інших слов'янських літератур. Наявність російської літератури в університетських курсах – це наслідок багаторічної російської колонізації України. Подібну спрямованість маємо в російській словесності поряд з українофобними висловленнями (варто згадати хоча б деякі твори російських письменників, наших співвітчизників: В. Короленка, М. Булгакова, І. Ільфа та Є. Петрова).

(+) Літературознавець 2: Російська класика широко визнана у світі, зумовила певні тенденції щонайменше європейського, якщо не світового, літературного процесу. Фахівець з історії літератури повинен мати широке й системне уявлення про письменників, які визначили нові теми й форми художнього тексту. Неможливо представити розвиток зарубіжної літератури без творчості, наприклад, Л. Толстого, Ф. Достоєвського, А. Чехова. Ці та інші автори розкривали загальнолюдські питання. Принаймні, у курсі зарубіжної літератури у вищій школі треба залишити аполітичні твори, зосереджені на питаннях філософії, моралі,

психології, естетики. До того ж, багато письменників, насамперед ХХ століття, критикували сутність російського народу, «азіатчину» тощо (І. Бунін «Окаянні дні», М. Горький «Несвоєчасні думки», А. Платонов «Котлован», «Чевенгур», В. Войнович «Москва 2042» та ін.). Це особливо суголосно теперішньому моменту, реаліям війни.

(+) Викладач зарубіжної літератури у вищій школі 1: Російська література – це частина світової культурної спадщини. Повністю відмовляючись від неї, сучасний гуманітарій обмежує своє світосприйняття і свій літературний досвід. Тим паче, якщо це стосується філолога загалом і спеціаліста з літератури зокрема. Російська класика внесена до програм європейських університетів, пов'язаних із літературою, не тільки славістичних.

(-/+) **Викладач зарубіжної літератури у вищій школі 2:** Література завжди пов'язана з політикою. Соціально-історичні процеси впливають на тематику, до якої звертаються митці, читацьку популярність певних книг. Уся історія російської літератури демонструє ці особливості. І після розпаду Радянського Союзу політична кон'юнктура в літературі залишилася. Під гаслом «великої літератури» російська федерація здійснювала/здійснює «м'який вплив» на країни, що були у складі СРСР. Тому зараз варто відмовитися від російської літератури в університетських курсах. З іншого боку, не треба унеможливлувати її повернення з часом. Тут можна згадати ситуацію з літературою Німеччини після Другої світової війни. Німецька класика, скомпрометована злочинами фашистської влади, поверталася як до спеціалістів-філологів, так і звичайних читачів західного світу поступово й повільно. У тому ж СРСР тільки 1960 року до шкільної програми першим із-поміж німецьких письменників повернули Й. В. Гете.

(+) Шкільний учитель зарубіжної літератури: Здобувачі вищої педагогічної освіти філологічних спеціальностей мають бути обізнаними з творчістю російських письменників, принаймні тих, кого знають у Європі та США, та тих, хто був пов'язаний з Україною. Сучасна, уже після повномасштабного вторгнення, програма зарубіжної літератури в загальноосвітній школі містить теми за творами авторів, життя й літературна діяльність яких стосується української історії та культури: М. Гоголя, В. Короленка, М. Булгакова, А. Кузнецова.

(-) Студент: Мій батько – військовий; як ми можемо читати й вивчати літературні твори, автори яких пов'язані з народом, що вбиває наших близьких?

(-) Видавець художньої літератури: Книжковий ринок України розвивається зараз доволі інтенсивно. Перекладають як класиків, так і сучасних зарубіжних авторів, які варті уваги і широкого кола читачів, і майбутніх знавців літератури. В умовах війни російське в будь-якому прояві є інструментом агресії та пропаганди, тому варто повністю відмовитися від російської літератури.

8. Дилема «Культура в умовах війни»

Розробники – колектив кафедри української філології Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (ГПМ) під керівництвом зав.кафедри, доц. Радіонової Т. М.

Панельна дискусія: «Українські національні традиції і культура в умовах війни: зупинити не можна розвивати» (де ставимо кому?).

Дилема: Чи на часі витратити державні кошти на розвиток і пропагування української культури в умовах війни? Чи маємо ми ставитися до культури як до інструмента гібридної війни?

Умови: країна-агресор організувала потужну інформаційну кампанію, щоб довести, що України як держави ніколи не існувало, а отже, нема й ніякої української мови, культури (ідентичности).

Основні положення російської інформаційної кампанії:

- дестабілізація ситуації на етнічній основі; нав'язування думки про те, що «України ніколи не було в історії людства», «росіяни й українці – один народ», «української нації та української культури не існує»;
- поширення стереотипів, щоби принизити й дискредитувати українців у країнах ЄС: українці – це заробітчани, ледарі, неосвічені, російськомовні;
- деморалізація українського суспільства через поширення фейкової інформації, спрямованої на дискредитацію військового й політичного керівництва України;
- пропаганда «русского міра» як гуманітарної і культурної місії;
- виправдання військових злочинів армії РФ химерною ідеєю денацифікації України;
- цілеспрямоване знищення культурної спадщини України за допомогою зброї (руйнація соборів, музеїв, бібліотек, театрів тощо);
- насильницька депортація українців (зокрема дітей) з тимчасово окупованих територій України.

Позиція фахівців:

(+) Тарас Шевченко, заступник міністра з питань європейської інтеграції Міністерства культури та інформаційної політики України: «Сьогодні культура – на передовій жорстокої війни. Ба більше, ми воюємо саме за культуру й ідентичність. Без них територія держави – це лише квадратні кілометри. Прицільні удари по об'єктах нашої культурної спадщини безперечно доводять, що росія цілить прямо в самобутність українців. А перше, що роблять окупанти на захоплених українських територіях, – спалюють книги, нищать історичні пам'ятки та змінюють українські назви міст і сіл. Українська культура – це фундамент нашої ідентичності. Ось чому вона не менше, а подекуди й більше, ніж інші галузі, потребує уваги та підтримки на найвищому політичному рівні. Наразі витрати на культуру не здаються нагальними. Зараз головне – наша армія, якою ми всі безмежно пишаємося та в яку віримо. Але в стратегічній перспективі саме культура України втримає нашу державність, цілісність і завоює світ. Сьогодні ми маємо історичний шанс назавжди змінити уявлення про нашу країну, історію та майбутнє».

Маніфест «Культурна консолідація задля перемоги» щодо пріоритетів культурної політики в часи війни або 12 необхідних кроків. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-derzhmistectv-ta-uinp-razom-z-diyacham-kulturi-i-mistectva-sformuvali-manifest-kulturna-konsolidaciya-zadlya-peremogi-shchodo-prioritetiv-kulturnoyi-politiki-v-chasi-vijni-abo-12-neobhidnih-kroktiv>

(+) Сергій Орлов, радник Посольства України в Республіці Таджикистан: «2014 рік став переломним, зокрема розвинулася та отримала офіційну підтримку публічна дипломатія, і культурна дипломатія – це частина цього напрямку. З 2014 року для розбудови багатостороннього співробітництва засновано багато нових закордонних представництв, що уможливило ширше представляти Україну у світі. Це дало поштовх пробудити інтерес до української культури за кордоном... Водночас культурну дипломатію за кордоном зводили до суто культурних заходів, однак це не зробило закордонних українців українцями. Я вважаю, що це було через те, що культуру відокремили від політики. То була деполітизована культура. Світ не знав України, українське століттями затирала росія і українське вважали частиною російського культурного простору. Зараз ситуація інша. Початок повномасштабної військової агресії 2022 року приніс трагедії, водночас створив можливості. Світ почав дізнаватися про Україну й українську культуру. Ця війна – війна на виживання нашої нації, і тут важливий аспект має культура – стрижень нації».

https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4236

(+/-) Андрій Любка, український поет, прозаїк, есеїст, волонтер: «Зіставляти фронт із сидінням на сцені в європейській столиці – блюзнірство. Бо в словосполученні

«культурний фронт» є приниження і для фронту, і для культури водночас, воно ображає і принижує культуру, бо заперечує її первісну функцію Але це не означає, що культура неважлива, несуттєва. Зовнішня політика: культура допомагає нам формувати міжнародну коаліцію на підтримку України й отримувати західну зброю. Бо завдяки культурі світ дізнається про українців, бачить нас як рівних, усвідомлює, що російські заяви про неіснування українського народу – нацистська маячня Результат: емпатія, почуття солідарності, конвертоване в зброю. Внутрішня політика: культура цементує суспільство, прокладає невидимі містки між регіонами й людьми, створює не просто уявну, а цілком конкретну спільноту, яка сама себе окреслює – ми».

<https://www.radiosvoboda.org/a/dyskusiya-chy-ye-kulturnyy-front/32606174.html>

(-) Lama, українська співачка, висловила думку, яку підтримали чимало пересічних українців: «Гроші, які виділив уряд на організацію Євробачення-2024, краще було б використати для допомоги військовим... Нацвідбір можна було провести на благодійних засадах, щоб зекономити кошти з держбюджету. Подібні заходи є недоречними під час війни».

<https://radiosferamusic.com/kultura/shou-biz/spivachka-lama-rozkritikuvala-nacionalnij-vidbir-na-yevrobachennya-2024/>

(-) Олег Скрипка, український рок-музикант і очільник гурту «Воплі Водоплясова»: «Не на часі витратити гроші на Євробачення під час війни. Україна потребує зовсім іншого культурного розвитку».

<https://showbiz.novyny.live/oleg-skripka-poiasniv-chomu-ukrayina-ne-povinna-vitrachati-groshi-na-ievrobachennia-173093.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=ujlVocaRt0Y>

(-) Українські військові: «Виділяти кошти на Євробачення під час війни – це злочин. Це огидно, коли є потреба в БК, медичці й озброєнні...».

<https://www.youtube.com/watch?v=1cWfrfYjs1Y>

(+) Юрій Руденко, письменник, учасник бойових дій на Сході України, бізнесмен: «Одним із видів протистояння в гібридній війні є боротьба на інформаційному фронті. У цьому контексті літературу можна вважати «одним із видів озброєння» в інформаційній війні (як музику чи кіно). Література дає змогу: просувати потрібний наратив (пояснити, хто «хороший», а хто «поганий»); задокументувати перебіг подій (запобіжник проти переписування історії); зберегти «настрій епохи» (спростити розуміння мотивів учасників подій)... Це все особливо важливо в умовах, коли держава-агресор намагається видати свої агресивні дії під виглядом оборонної операції. Література «про війну» (від учасників подій) допомагає

розвінчати міти, нав'язані ще радянським кіно і книжками, нівелювати зайві страхи і зрозуміти, що відбувається в реальній зоні бойових дій, а також усвідомити, що кордону між зоною миру й зоною війни де-факто немає».

<https://chytomo.com/kultura-iak-instrument-oborony-shcho-mozhe-literatura-u-chas-hibrydnoi-vijny/>

(+) Ярослав Юрчишин, голова Комітету Верховної Ради з питань свободи слова: «Участь у міжнародних конкурсах – один з елементів культурної дипломатії, яка критично необхідна для України під час війни».

<https://hromadske.ua/posts/chi-na-chasi-nacvidbir-na-yevrobachennya-sho-koshtuvav-majzhe-11-mln-grn>

(+) Лариса Денисенко, українська письменниця: «Навіть у воєнний час громадськість не має відмовлятися від мистецтва й культурного життя. Люди і на фронті, і в тилу повинні переживати приємні емоції, і культура є одним із джерел таких емоцій. Має виходити кіно, мають показувати вистави, мають відбуватися концерти, мають відбуватися літературні події. Тому що це підживлює дух людини. Насправді, підживлення духу людини дуже важливе в таких обставинах, у яких ми зараз перебуваємо».

<https://www.radiosvoboda.org/a/26734153.html>

(+) Сергій Жадан, український письменник, перекладач, музикант: «Культура зараз є певною психотерапією, для багатьох людей це можливість згадати якимось себе, зібратися до купи, відновити свою рівновагу. Сьогодні вона має соціальну функцію, культура – частина волонтерського руху».

<https://espreso.tv/kultura-zhadan-pro-natsvidbir-krashche-vitratiti-koshti-na-evrobachennya-nizh-tsi-koshti-khtos-ukrade>

(+) Дарія Трегубова, українська акторка і телеведуча, авторка поетичного проекту «Даша читає»: «Мистецтво і культура під час війни навіть важливіші, ніж за мирних часів. Мистецтво допомагає, аби світ не забував про війну в Україні».

<https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/mi-z-ukrani-yak-mistectvo--kultura-dopomagayut-pd-chas-vyni.a466044/>

(+) Анжеліка Рудницька, українська співачка, художниця, волонтерка, громадська діячка: «Українські митці не забувають також і про своє покликання — вони психологічно підтримують українців своєю творчістю. Наразі ми готові виїжджати за межі України, щоб виступати з благодійними концертами, влаштовувати виставки, покази мод та творчі зустрічі тощо. Кошти від цих виступів підуть на допомогу Україні та підтримку власне митців».

<https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/mi-z-ukrani-yak-mistectvo--kultura-dopomagayut-pd-chas-vyni.a466044/>

(+) Лідія Баранова, киянка, з березня 2022 року мешкає в Ризі, акторка: «Ми, українці, на ментальному рівні відводимо свою душу, коли спостерігаємо щось прекрасне, слухаємо музику чи читаємо. І це доводить, що ті люди, які пишуть пісні, малюють картини, ставлять вистави, певною мірою впливають на нас. Кожен із нас у важкий момент свого життя звертався до творчості: хтось творив, а хтось був користувачем. Тому я впевнена, що творчість — це один із видів духовної зброї. Зброї для психологічного захисту. Творчістю ми привертаємо увагу до себе і до нашої країни. Є і матеріальний аспект: творчістю ми заробляємо кошти, які можемо спрямувати на допомогу тим, кому це потрібно».

<https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/mi-z-ukrani-yak-mistectvo--kultura-dopomagayut-pd-chas-vyni.a466044/>

(+) Ольга Дятел, культурна менеджерка, співзасновниця агенції proto produkcija: «У цій війні вже не може бути питання, чи є місце культурі. Адже ця війна і є боротьбою за нашу культуру. Це війна за українську самобутність, за те, що робимо, які життєві рішення ухвалюємо щодня, як уміємо активізуватися, об'єднатися і протестувати, які пісні слухаємо та співаємо, які сюжети транслюємо з театральних сцен... Митці – це люди, які через свої роботи акумулюють сенси про те, ким ми є, ким ми були та ким будемо в майбутньому. Зараз весь наш культурний фронт відвойовує право пролунати по-новому в міжнародному контексті. А саме – заявити про себе не лише як про країну, яка воює з росією, а й через культурні та мистецькі події показати, за що ми боремося. Для мене культурні та мистецькі події сьогодні – це про голос України, про його силу за кордоном і про демонстрацію того, якою Україна є зараз. Що більше відбуватиметься різних за змістом і форматом заходів, то різноманітнішим і повнішим буде цей голос».

<https://life.pravda.com.ua/columns/2022/05/14/248644/>

(+) Дейв Еггерс, американський письменник, видавець, правозахисник і член Американського ПЕНу: «Нищення української культури під час широкомасштабної війни – це не випадковість, бо росія вже сотні років намагається стерти самобутню українську культуру та спрямовує зусилля, щоб винищити все видатне: культурні установи й культурну пам'ять. Я думаю: нині українська культура має унікальну можливість. Бо світ вкрай зацікавлений, щоб не лише відновити зруйноване, але й збільшувати увагу світу до України: більше перекладів книг, більше уваги українським митцям, дизайнерам, музикантам, танцівникам, художникам, журналістам. Ми маємо унікальну можливість розвиватися в цьому напрямі. І

навіть коли переможемо, треба підтримувати увагу міжнародної аудиторії до України».

<https://www.radiosvoboda.org/a/eggert-zvit-vtraty-ukrayinskoyi-kultury-ahresiya-rosiyi/32164637.html>

Рефлексія: Війна – це руйнування, наразі мистецтво – це портал відродження. Сьогодні час фронту, але фронт воює за те, щоб після війни для нашого народу настав час культури, час творення.